

**JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA SITA**

121/1

KISWAHILI 1

(Kwa watahiniwa Walioko na Wasiokuwa Shuleni)

Muda: Saa 3:00

Mwaka: 2023

Maelekezo

1. Karatasi hii ina sehemu A na B zenye jumla ya maswali **nane (8)**.
2. Jibu maswali yote katika sehemu A na maswali **matatu (3)** kutoka sehemu B. Swali la **sita (6)** ni la lazima.
3. Sehemu A ina alama **arobaini (40)** na sehemu B ina alama **sitini (60)**.
4. Zingatia maagizo ya **kila sehemu** na ya **kila swali**.
5. Majibu yote yaandikwe kwa kalamu yenye wino wa **bluu** au **mweusi**.
6. Simu za mkononi na vitu vyote visivyoruhusiwa **havitakiwi** katika chumba cha mtihani.
7. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha kujibia.

2

SEHEMU A (Alama 40)

Jibu maswali yote katika sehemu hii.

1. Soma kifungu cha habari kifuatacho kwa makini kisha jibu maswali yanayofuata:

Mfumo wa elimu ya kikoloni ulichangia sana kuua sanaa za jadi. Watoto wengi walikwenda katika shule zilizoendeshwa na wamisheni walioamini kuwa, mtanzania lazima atupilie mbali utamaduni wake. Kwa hiyo walihakikisha kuwa wanalea watoto wa kitanzania katika hali ambayo hawakushirikishwa katika vipengele fulani vya maisha yao ya kijadi hasa vile vya sanaa za maonyesho za jadi. Shule nyingi za bweni ziliwakataza wanafunzi kushiriki au kutazama ngoma za asili. Ilikuwa rahisi kuwatenganisha wanafunzi hawa na sanaa za maonyesho za jadi kwa vile shule nyingi wakati huo ziliwapa wanafunzi muda mchache wa kuwa nyumbani. Kipindi wawapo likizo kulikuwa na jopo maalumu la kuangalia mienendo ya wanafunzi hao na kuhakikisha kuwa hawashiriki katika mambo ya jadi.

Mwisho wa muhula kabla ya kwenda likizo, wahisani waliomiliki shule hizo, walikuwa wanawahubiria na kuwasisitiza wanafunzi pindi wawapo likizo wasishiriki katika ngoma, unyago na matambiko kwa kuwa ni ushetani kushiriki katika sanaa hizo. Aidha, wanafunzi walisisitizwa kuelimisha jamii zao kuwa shughuli hizo ni ushetani hivyo waachane nazo kabisa.

Pamoja na athari nyingine zilizotokana na mfumo huo wa elimu ambao pia ulilenga katika kuwafanya watanzania wazungu weusi, kizazi kipya cha Tanzania kilikuwa katika hali ya kuamini kuwa ilipaswa kuachilia mbali mila na desturi za kitanzania. Katika kutekeleza imani hiyo, sanaa za maonyesho za jadi zilikuwa kitu kimojawapo kilichotupiliwa mbali.

Wanafunzi walianza kufundishwa sanaa za maonyesho mamboleo, yaani drama. Waliipokea sanaa hii mpya kwa mikono miwili, hasa kwa vile hawakuwa na kingine chochote badala yake. Katika hali hiyo walikuwa wakiamini kuwa, sanaa za maonyesho si kitu kingine zaidi ya drama kama ilivyoletwa na wazungu na vichekesho vilivyotokana na drama hiyo. Halikuwajia wazo kuwa zile ngoma, majigambo, miviga na utambaji hadithi vitu ambavyo walikuwa wanazotupilia mbali ndivyo hasa vilivyokuwa sanaa za maonyesho za utamaduni wao.

Jambo hili bado ni tatizo kubwa hadi leo katika uwanja wa sanaa za maonyesho. Kuna ubishi mkubwa kuhusu suala la sanaa za maonyesho za kiafrika. Wapo wanaosema kuwa hakuna sanaa za maonyesha za kiafrika na wapo wanaosema zilikuwepo kabla ya wageni na bado zipo. Ukweli ni kwamba watu sasa wamegutuka na wanajaribu kutafakari kama ule uamuzi wao wa kutupilia mbali vipengele kadhaa vya utamaduni wao ulikuwa sahihi.

Kulikuwapo wachache katika jamii waliokuwa na ujasiri na kukubali kuitwa washamba na washenzi. Hawa hawakuwa tayari kutupilia mbali kitu ambacho waliamini ndicho kilichosaidia kujenga utu wao na jamii. Wengi kati ya hao ni watanzania walioishi vijijini

ambao hawakuathiriwa sana na ustaarabu wa kigeni na ndio walioweza Tanzania ya leo kuwa na ngoma, majigambo na utambaji hadithi wa kitanzania.

Maswali

- (a) Kwa kutumia maneno yasiyozidi matano andika kichwa cha habari uliyosoma.
 - (b) Kwa nini wanafunzi walizuiliwa kushiriki katika mambo ya jadi wakati wa enzi za ukoloni? Bainisha sababu mbili.
 - (c) Fafanua maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika habari hii:
 - (i) Wamisheni
 - (ii) Wahisani
 - (iii) Wamegutuka
 - (iv) Wazungu weusi
 - (d) Kwa kutumia maneno yasiyopungua ishirini, fafanua wazo kuu la mwandishi linalopatikana katika aya ya nne.
2. (a) Kuna tofauti gani kati ya nafsi na viambishi viwakilishi vya nafsi katika kitenzi? Tumia hoja sita katika ufafanuzi wako.
- (b) Eleza kwa mifano, dhima nne za viambishi katika kitenzi cha Kiswahili.
3. Andika vitenzi vifuatavyo katika kauli zilizowekwa kwenye mabano kisha bainisha viambishi vya kauli husika.
- (a) Panga (Kutendesha)
 - (b) Piga (Kutendana)
 - (c) Saidia (Kutendana)
 - (d) Choma (Kutendewa)
4. Lugha ya kuzungumza na lugha ya kuandika zinatumika kufikisha ujumbe kwa hadhira ingawa zinatofautiana. Kwa kutumia mifano, fafanua mambo matano kudhihirisha tofauti hizo.

SEHEMU B (Alama 60)

Jibu maswali **matatu (3)** katoka sehemu hii. Swali la **sita (6)** ni la lazima.

5. Andika insha ya maneno yasiyozidi mia nne (400) na yasiyopungua mia tatu hamsini (350) kuhusu ujangili nchini Tanzania.
6. Juma amepewa kazi ya kutafsiri matini iliyoandikwa kwa Lugha ya Kiswahili kwenda Lugha ya Kiingereza. Eleza mbinu nne anazoweza kuzitumia kufanya kazi hiyo.

7. "Lugha ya Kiswahili inatumika katika shughuli mbalimbali barani Afrika na ulimwenguni kwa ujumla." Kwa kutumia hoja sita, thibitisha kauli hiyo kwa mifano.
8. Eleza majukumu ya TAKILUKI na Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima katika kukuza lugha ya Kiswahili nchini Tanzania. Tumia hoja tatu kwa TAKILUKI na hoja tatu kwa Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima.

**JAMHURI YA MUUNGANO YA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA SITA**

121/2

KISWAHILI 2

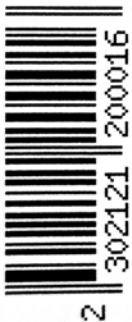
(Kwa watahiniwa Walioko na Wasiokuwa Shuleni)

Muda: Saa 3

Mwaka: 2023

Maelekezo

1. Karatasi hii ina sehemu A na B zenye jumla ya maswali **nane (8)**.
2. Jibu maswali yote katika sehemu A na maswali **matatu (3)** kutoka sehemu B ambapo swali la **sita (6)** ni la lazima.
3. Sehemu A ina alama **arobaini (40)** na sehemu B ina alama **sitini (60)**.
4. Zingatia maagizo ya **kila sehemu** na ya **kila swali**.
5. Majibu yote yaandikwe kwa kalamu yenye wino wa **bluu** au **mweusi**.
6. Simu za mkononi na vitu vyote visivyoruhusiwa **havitakiwi** katika chumba cha mtihani.
7. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha kujibia.

SEHEMU A (Alama 40)

Jibu maswali yote katika sehemu hii.

1. “Uhifadhi wa kazi za fasihi simulizi katika maandishi una changamoto nyingi.” Kwa kutumia hoja tano, eleza ukweli wa kauli hiyo.
2. “Wahakiki wa zama hizi hulenga kujitajirisha wao tu wala si kwa faida ya mtunzi asilia.” Fafanua kauli hiyo kwa kueleza hasara nne za uhakiki kwa mtunzi wa kazi za fasihi.
3. Chambua tofauti tano zilizopo kati ya tenzi na mashairi.
4. Soma matini ifuatayo, kisha oneshwa vipengele sita vya kifani vinavyounda matini hii kwa kutoa mifano kwa kila kipengele.

Ni muda wa miaka saba tangu bwana mkubwa Rukendakenda alipoionja adhabu ya watu wote. Tisade alikuwa peke yake nyumbani, amekaa chumbani. Alikuwa sasa ua lililonyauka. Macho yake yalionesha huzuni isiyo kifani. Siku ya kwanza alipokutana na Raina pale ukumbini, alikuwa amechanua kama ua la waridi; lakini sasa ua limegeuka jani lililokauka. Halipendwi na nyuki wala vipepo.

“Kisasi! Kisasi! Baba yangu nalimpenda! Nampenda hata sasa! Kuliko mtu yeyote katika ulimwengu huu! Kuliko huyu Raina na mwanangu Kazimoto. Kwa hiyo, "kisasi ni lazima!” Hasira za kulaani, yalikuwa makelele moyoni mwa Tisade. “Baba mpendwa,” binti yake akaomboleza, naye ameishi akijua kilichoutoa upepo katika gurudumu la maisha yake. Kisha kwa mnong’ono alisema, “Lakini kisasi ni lazima”. Halafu akaanguka kitandani akazimia.

Alipozinduka, alijikuta akijisemea kwa kunog’ona; “Japokuwa mpenzi wa moyo wangu, lakini sina haja naye tena. Sitavumilia kuona akipumua.” Mara alianza kuhema kwa nguvu. Dhamira ikamwonya; “Usiue!” Moyo ukamdunda kwa haraka zaidi. Baada ya kusimama na kusita kidogo, alifungua sanduku lililokuwa juu ya kabati, akachukua kitu fulani. Hapana ajuaye kilikuwa nini. Kisha alitoka chumbani humo akaenda jikoni na kuchemsha chai ambayo aliweka katika chupa ya kutunzia. Chupa hiyo aliweka mezani pamoja na kikombe kimoja kidogo. Mara hofu ilimjia akamfikiria kijakazi. “Hapana amekwisharudi nyumbani.”

Huko chumbani kwake alijitupa kitandani na kungojea kwa hamu mawindo yake. Yapata saa tano hivi za usiku, alisikia kana kwamba mtu alikuwa anakaribia nyumba. Baada ya muda mfupi mlango wa mbele wa nyumba ulifunguliwa na mtu kuingia. Hapo Tisade akasisimka nywele. Hofu ikapita kiasi. Loh! Mihemo na mitetemo mia mia. Hajui nini kitatokea. Hata hivyo hofu hiyo imechanganyika na furaha.

Mtu aliyeingia, hakutegemea kuikuta chai mezani saa kama zile. Siku hiyo basi yalikuwa maajabu. Aliichukua chupa pamoja na kikombe akaenda navyo chumbani kwake. Magomvi ya

dhamira yalianza: “Kunywa basi! Kunywa na wewe.” Siyo kawaida yangu. Lakini ... hapana siyo heshima”...

Kwa upesi sana macho yake yaligeuka kuwa rangi ya njano. Kila alipotazama aliona giza tupu. Kichwa kikamuwanga sana; moyo ukachukua mapigo ya nguvu za haraka sana. Tumbo likachemka. Ndipo alipotambua kasoro. Hapo akatoka nje haraka sana. Akachukua mayai mawili ya kuku, akavunja haraka katika kikombe, akakoroga pamoja na chumvi, kisha akanywa. Mara moja akatapika vyote. Yu mzima sasa, alirudi kitandani na kujitupa kimya kana kwamba hapana baya lolote lililotokea.

Usiku wa manane, mwanamke aliamka na kunyemelea chumbani kwa mchumbake Raina ili akahakikishe. Loo! Anakoroma kwa amani. Yu mzima mwenye afya. “Lakini chai je?” Mara akashtuka na kujisemea, “Mama wee! Nalimsikia akitapika! La haula!” Alichodhamiria kimemkimbia, nacho kiko nje sasa. Kwa hofu kubwa alirudi chumbani kwake akafunga baadhi tu ya mizigo. Kisha aliandika barua fupi akaitupa mezani, halafu akatokomea gizani.

SEHEMU B (Alama 60)

Jibu maswali **matatu (3)** kutoka katika sehemu hii. Swali la **sita (6)** ni la lazima

ORODHA YA VITABU KWA SWALI LA 5-8

USHAIRI

Kimbunga	-	Haji Gora
Mapenzi Bora	-	Shabani Robert
Chungu Tamu	-	Theobald A. Mvungi
Fungate ya Uhuru	-	Mohamed S. Khatibu

RIWAYA

Usiku utakapokwisha	-	Mbunda Msokile
Kufikirika	-	Shabani Robert
Mfadhili	-	Hussein Tuwa
Vuta N’kuvute	-	Shafi Adam Shafi

TAMTHILIYA

Kwenye Ukingo wa Thim	-	Ebrahim Hussein
Morani	-	Emmanuel Mbogo
Kivuli Kinaishi	-	Said Mohamed
Nguzo Mama	-	Penina Muhando

5. Usaliti ni sumu ya maendeleo kwa jamii. Kupitia diwani mbili ulizosoma, oneshwa jinsi wasanii walivyopinga usaliti kwa kutoa hoja tatu kwa kila kitabu.
6. Kwa kutumia diwani mbili, eleza kwa mifano dhahiri jinsi kipengele cha mtindo kinavyotofautisha kazi za washairi katika kutoa ujumbe wa kazi zao. Toa hoja tatu kwa kila diwani.
7. “Hakuna kizuri kisichokuwa na kasoro.” Fafanua kauli hii kwa kutumia hoja mbili za uzuri na hoja mbili za kasoro za mhusika mkuu mmoja kwa kila kitabu katika riwaya mbili ulizosoma.
8. “Uteuzi mzuri wa mandhari hufanikisha kufikisha ujumbe wa kazi za waandishi kwa walengwa.” Thibitisha kauli hii kwa kutumia mifano minne kwa kila kitabu kutoka katika tamthiliya mbili ulizosoma.